

ВАСИЛЬ СТУС В ІСТОРІЇ ДОНЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

*Слава тобі, о alma mater!
Завжди і всюди славімо тебе!
Олеся Астаф'єва*

*Біда так тяжко пише мною.
Так тяжко пише мною біль...
Василь Стус*

*В*асиль Стус і Донецький національний університет, що носить нині його ім'я, – майже ровесники: колишній Сталінський педінститут, правонаступником якого став університет, був створений у 1937 році після прийняття Постанови Радою Народних Комісарів УРСР, а на Різдво наступного року народився великий поет, який і дав йому своє ім'я. І хоч Стус мав із цим вищим навчальним закладом безпосередні зв'язки, адже тут із 1954 року навчався, у п'ятдесят дев'ятому блискуче закінчив його історико-філологічний факультет, зберігши в пам'яті все найкраще, що давали йому наставники, чим винагороджувала його справжня дружба з Володимиром Міщенком, Анатолієм Лазоренком, Борисом Дорошенком, Миколою Колісником, Олегом Орачем і багатьма друзями й однодумцями. Проте справжня зустріч випускника зі своїм навчальним закладом відбудеться значно пізніше, адже потрібні були роки, щоб вони – університет і Стус – знайшли один одного.

Після закінчення школи зі срібною медаллю, що давала право вступати до вищих навчальних закладів без вступних випробувань, майбутній поет пла-

нував стати журналістом, однак його не прийняли до столичного вишу, мотивувавши свою відмову віком, адже Василь закінчив школу раніше, ніж його ровесники. «...Вступили ми з Василем у 1954 році на українське відділення педагогічного інституту з чотирирічним циклом навчання, – згадував його однокурсник Анатолій Лазоренко. – А вже наступного року нам оголосили, що термін навчання в нас буде університетський – п'ять років, а факультет перетворюється на історико-філологічний. Наші наставники зліпили до купи повні чотирирічні курси історії і філології, тож мусили ми опанувати за п'ять років те, що наші попередники мали б вивчати за вісім років». Інтенсивне навчання, вимоглива праця над собою, зростання і доростання до самого себе – такими були щаблі інститутського поступу. «Інститутські роки – трудні», – зауважував поет, адже батькової заробітної плати не вистачало на всіх членів родини, тому йому доводилося влітку працювати, «сапати картоплю», щоб допомогти рідним і задовольнити, зрештою, власні потреби, придбати такі необхідні йому книжки, які він любив (до того ж!) дарувати друзям. Під час канікул він «відпочивав» на залізниці, міняючи шпали, рейки, вантажачи щєбінь. П'ять років навчання Василя Стуса в інституті дозволяють зрозуміти, як і під впливом чого формувалася його особистість, які чинники були визначальними в його становленні. При цьому авторитет рідних, особливо матері, був і лишився для нього найважливішим.

І хоч залізнич далеко ся в аугаяв да із собою вати ко залікова перша т навчаль мінні о стало пр на іспит відну а гументо екзамен літерату згадува Принце ній ниві вона у і Спр лектуал ституті Стус: «П цездати давати окремі шкільні зарубіж дяки щ здобув раннім сима Р них тод Зерова Аркаді та Мих важли картин Василю було й Хвильс Борис димир

Учасники Міжнародного Шевченківського свята «В сім'ї вольній, новій» біля пам'ятного знака В. Стуса на будівлі Донецького університету. Донецьк, 2002 р.

Віра Просалова, доктор філологічних наук, професор Донецького національного університету імені Василя Стуса

Куліша До 80-річчя з дня народження В. Стуса

І хоч родина Стусів мешкала аж за залізничним вокзалом, тобто досить далеко від інституту, Василь з'являвся в аудиторії одним із перших і не гаяв дарма часу, адже завжди носив із собою книжки, щоб використовувати кожну вільну хвилину. Тому його залікова книжка № 54/21, в якій перша позиція відбивала рік вступу в навчальний заклад, містила лише відмінні оцінки. Для однокурсників уже стало правилом, що Стус мав заходити на іспит першим, щоб створити відповідну ауру, своїми виваженими, аргументованими відповідями вразити екзаменатора. Викладач української літератури Віра Андріївна Сафронова згадувала, що таких «світлих голів», як І. Принцевський і В. Стус, на її педагогічній ниві не траплялося, хоч працювала вона у вищій школі вже чимало років.

Сприятливі для становлення інтелектуала і поета роки навчання в інституті відзначив і його біограф Дмитро Стус: «Побачивши наполегливість і працездатність студента, Василеві почали давати книги з власних книгозбірень окремі викладачі – знайомий ще зі шкільних часів К.Тесленко та викладач зарубіжної літератури Т.Духовний. Завдяки цим людям 1954-56 років Стус здобув можливість познайомитися з ранніми творами Павла Тичини й Максима Рильського, творчістю заборонених тоді Михайля Семенка та Миколи Зерова, Володимира Свідзінського та Аркадія Любченка, Тодося Осьмачки та Михайла Драй-Хмари. Надзвичайно важливим для усвідомлення реальної картини української літератури, в якій Василь уже тоді готувався працювати, було й знайомство з прозою Миколи Хвильового, Валер'яна Підмогильного, Бориса Антоненка-Давидовича, Володимира Винниченка, драмами Миколи

Куліша. Усього цього майбутній поет, напевно, був би позбавлений у Києві, де постійні нагінки «за український націоналізм» виховали у викладачів перестрах перед студентами, у Донецьку ж така можливість була, і Стус максимально нею користався». Більшу частину часу проводив він у бібліотеці, самостійно вивчав іноземні мови, багато читав.

«В інституті, незважаючи на пильність окремих борців з «українським націоналізмом», панувала сприятлива атмосфера для духовного змужніння та творчого зростання молоді. «Коли ми, хлопці, дізналися, що Тимофій Трифонович організовує в інституті літературний гурток, то відразу ж усі четверо записалися до нього, – згадував Володимир Міщенко. – Тим більше, що кожен з нас, як виявилось, пробує щось писати – хто вірші, хто оповідання... То були чи не найкращі хвилини нашого спілкування з прекрасним. Борис Дорошенко і я щось там віршували, Толя Лазоренко писав театральні рецензії (бував у Донецькій опері), а Василь уважно слухав усіх нас, після чого піддавав наші «творіння» нищівній критиці. Нам, звичайно, прикро було слухати його тверезі міркування, але водночас це спонукало до роздумів, читання справжньої літератури».

Отож, Василь Стус своїми зрілими і виваженими міркуваннями сприяв творчому становленню друзів-початківців. Якщо ж йому щось подобалось у їхніх творах, то він щиро радів їх успіхам. Гуртківці підготували літературний журнал, до якого ввійшли перші проби пера студентів.

«До наших перших млявих літературних спроб Духовний ставився, здається, як до звичайних собі версифікаційних вправ – майбутні ж філоло-

Студенти і викладачі Донецького національного університету ім. В. Стуса біля пам'ятника поетові

Учасники Всеукраїнського фестивалю #stusfest «Палімпсести», що відбувався впродовж двох днів у Вінниці 2015 р.

Студенти та викладачі ДонНУ разом з представниками громадськості м. Вінниці вшановують пам'ять борця за Україну

Стусівські читання гуртують шанувальників творчості поета з Донецька, Києва, Вінниці, районів області

ги! – дещо поблажливо, не вдаючись до прискіпливого аналізу. Та й що там ще було аналізувати? – згадував через багато років Олег Орач. – Але слухав уважно, примружуючи свої мудрі очі, по-батьківськи покинував своєю сивою головою чи то схвально, чи заперечно – здогадайся!.. Він нагадував досвідченого спортивного тренера, майстра, який у гурті випадкових новачків поки що не бачить того, можливо, єдиного, з котрим варто працювати всерйоз, вкладаючи своє вміння і душу, плекаючи з нього чемпіона по образу своєму і подобію». Мабуть, оця зовнішня незворушність, неквапливість в оцінках притягувала до нього студентів.

Один випадок із життя майбутнього поета потребує особливо пильної уваги, адже раптом його прізвище з'явилося у всіх на устах: студентів, керівництва факультету й навіть інституту. Було це наприкінці грудня 1958 року, коли перед студентами виступав український письменник зі США – Микола Тарновський, який уперше побував у місті й розповідав про життя українців за океаном. Коли промовець отримав записку із зали, він відразу прочитав її вголос: «Товаришу Тарновський, чи відомо Вам, що в місті Сталіно немає жодної української школи? Студент Василь Стус». Після цього запитання в залі запанувала тиша, адже такого ніхто не очікував: у президії сиділи керівники партійної й комсомольської організації, ректор інституту. І раптом рядовий студент наважився відкрити заокеанському гостеві реальний стан справ у місті, країні. Микола Тарновський зізнався, що ніколи раніше не був у Донбасі й тому нічого не може сказати з цього приводу. Цей випадок підтверджував невміння Стуса мовча-

ти, пристосовуватися, його прямолинійність, що декого шокувала, як і цього разу керівників, які сподівалися, що вдасться продемонструвати лише успіхи інституту, а не проблеми, які ніхто не збирався вирішувати.

Пригадую, як на початку 90-х років минулого століття Донецьк відвідала делегація з міста-побратима Піттсбург, що у штаті Пенсильванія (США). У складі цієї делегації були містер Майкл та його дружина Марія, яка прагнула показати своєму чоловікові місто троянд – Донецьк. Мене попросили для гостей зі США провести екскурсію по університету. Під час зустрічі пан Майкл зацікавлено розпитував у мене про Василя Стуса і дивувався, чому немає ніяких ознак того, що саме у приміщенні філологічного факультету Донецького університету навчався великий поет. Мовою жестів він пояснив, що у США такого не могло б статися, адже там свято беруть традиції. Відтоді відбулося багато змін...

З'явилися ознаки присутності поета в університеті, містах Донецької області. Конференції, присвячені багатогранному доробку Василя Стуса, що проводилися раз на п'ять років у Донецькому національному університеті за ініціативою Донецького обласного об'єднання ВУТ «Просвіта» імені Тараса Шевченка, набули масового характеру, стали міжнародними, адже в них брали участь учені з Канади (Яр Славутич), Польщі (професор Володимир Мокрий), Австрії (професор Леся Івасюк), літературознавці й мовознавці майже з усіх куточків України, громадські діячі та побратими поета (Левко Лук'яненко, Євген Сверстюк, Василь Овсієнко), відомі літератори (Дмитро Павличко, Іван Драч, Павло Мовчан, Галина Гордасевич), син поета – лауреат Шевчен-

ківської Стус «неп- кризь со на Плен- ної нау- «Художн- сті украї- академік- рович Ж- солютної- вався пр- заради з- во, що м- ції, пров- затори зі- З кож- присутн- ся. У 19- ка, що н- ради, бу- ку на пр- учителю- ня 1963- ля Стуса- Сніжне / Особ- 2001 ро- са перш- назії, щ- ноосвіт- стіні кор- Донець- тету, які- дошки р- ня та а- цьому ж- чан і го- і листа- часі», г- ним ак- ним те- Бровун- лунали- поета д-

Туса До 80-річчя з дня народження В. Стуса

Ліній-ківської премії Дмитро Стус. «Василь дього Стус «непомітно перейшов межу само-, що то себе» і піднісся «через сто зневір», успі- «крізь сотні сумнівів», – підкреслював то не на Пленарному засіданні V Міжнародної науково-практичної конференції років «Художнє слово Василя Стуса в контек- дала сті української та світової літератури» бург, академік НАН України Микола Григо- скла рович Жулинський, – на вершину аб- кл та солютної свободи духу, звідки відкри- а по- вався правдивий шлях самопожертви оянд заради зганьбленої України...». Знако- стей во, що матеріали останньої конферен- вер- ції, проведеної ще в Донецьку, органі- заці- затори змогли видати вже у Вінниці.

З кожним роком територія поетової присутності в Донбасі розширювала- ся. У 1990 році в селищі Кондратіїв- ка, що на території Горлівської міської ради, було відкрито меморіальну дош- ку на приміщенні тієї школи, в якій він учителював із серпня 1961 до берез- ня 1963 року. Незабаром ім'ям Васи- ля Стуса була названа вулиця в місті Сніжне Донецької області.

Особливо помітними були події 2001 року: надання імені Василя Сту- са першій у Донецьку українській гім- назії, що була створена на базі загаль- ноосвітньої школи № 107, відкриття на стіні корпусу філологічного факультету Донецького національного універси- тету, який він закінчив, меморіальної дошки роботи скульптора Леоніда Бри- ня та архітектора Віктора Піскуна. В цьому ж році приємно вразила донеч- чан і гостей міста вистава за творами і листами Василя Стуса «Побачення у часі», поставлена Донецьким облас- ним академічним музично-драматич- ним театром під керівництвом Марка Бровуна. У виконанні відомих артистів лунали зі сцени вірші, рядки з листів поета до дружини, сина, рідних і друзів.

Були також встановлені меморіаль- ні дошки на стіні колишньої загально- освітньої школи № 75, яку Стус за- кінчив із медаллю в 1954 році, та на приміщенні редакції газети «Донбас», де в 1963 році він працював літера- турним редактором. У музеї Донецько- го національного університету було відкрито експозицію, присвячену його життєвому і творчому шляху. До 70-річ- чя від дня народження поета на філо- логічному факультеті Донецького наці- онального університету було відкрито аудиторію імені Героя України Василя Стуса. Експозиція цієї аудиторії містила ознаки присутності поета в університе- ті: написану каліграфічним почерком автобіографію, в якій він датує на- родження поставив не 6, як прийнято вважати, а 8 січня, залікову книжку № 54/21 студента історико-філоло- гічного факультету, в якій були лише відмінні оцінки. Ці матеріали ще раз підтверджували, що ґрунтовну освіту з української філології Василь Стус одержав у (неукраїнському, як прийнято було вважати) Донбасі.

Традиційними в Донецькому уні- верситеті стали вечори пам'яті, зустрічі з прихильниками і друзями поета – Ва- силем Овсієнком, Миколою Колісни- ком, Анатолієм Лазоренком, Віктором Дідківським, сином Дмитром Стусом, які охоче ділилися спогадами, згадува- ли цікаві епізоди з життя.

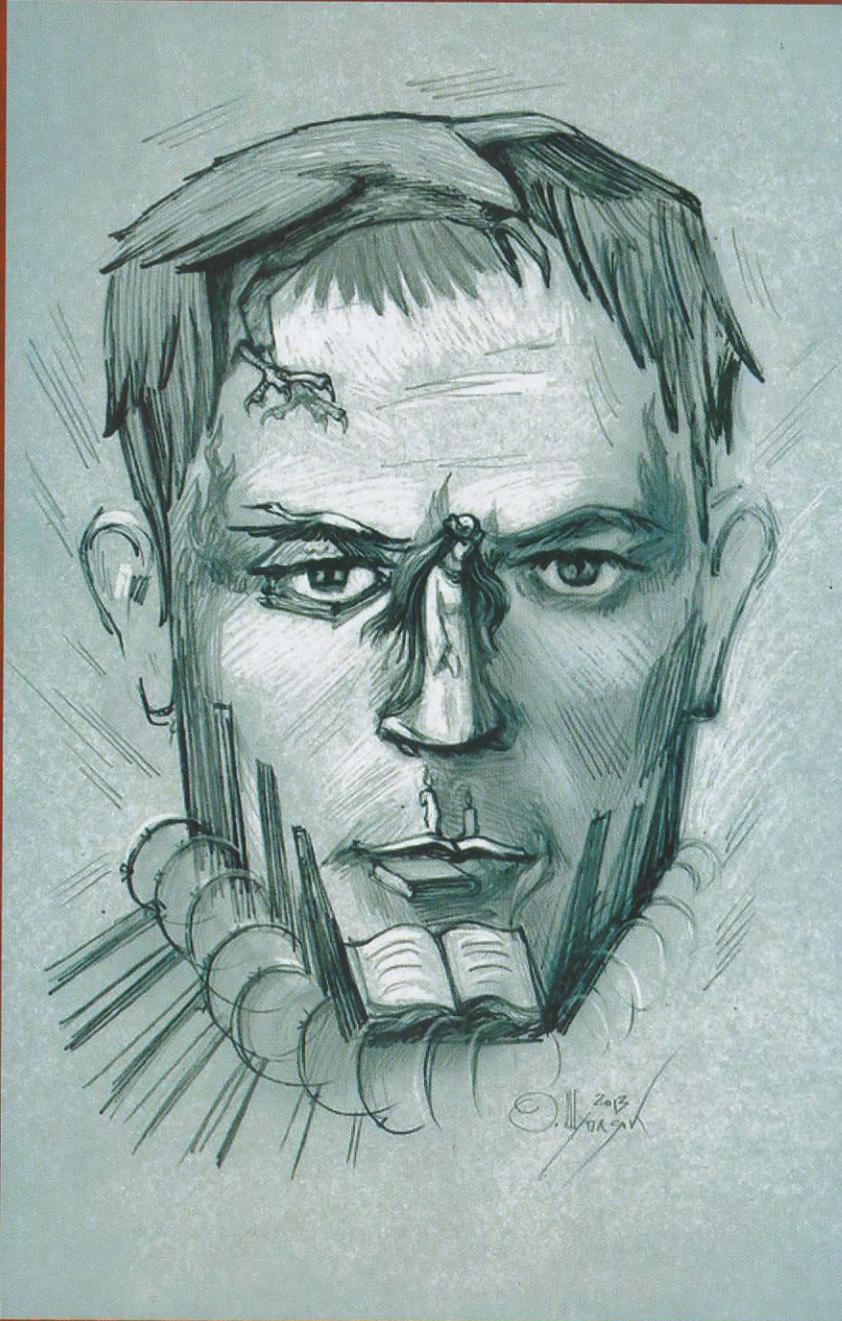
У вересні 2002 року було відкри- то Донбаський історико-літературний музей В.Стуса – перший в Україні, що працював на громадських засадах у Горлівці, де довелося поету вчителю- вати. Ініціював його створення підпол- ковник міліції Олег Федоров. Проте в 2012 році у зв'язку з погіршенням стану здоров'я засновника цінні експ- онати цього музею були перевезені

Учасники Всеукраїнського фестивалю #stusfest «Палімпсести»

Площа ім. В. Стуса у Вінниці –
улюблене місце зустрічі шанувальників поезії

Олег Шупляк. «Василь Стус. Доля»

до Донецька й розміщені у приміщенні обласної універсальної наукової бібліотеки.

Донецький національний університет у 2014 році залишив окуповане бойовиками місто. Місцем його освітньої діяльності стала Вінниця. Випадково? Мабуть, ні. Все повертається на кола свої...

З початком воєнних дій у Донбасі постать Стуса виявилася в самому епіцентрі конфлікту. Мимоволі згадую, як виконуючий обов'язки «ректора» так званого «Донецького національного університету» (в м. Донецьку) С. А. Барішников підкреслював необхідність негайної ліквідації «гадючника». А «гадючником» він назвав меморіальну дошку на стіні корпусу філологічного факультету, аудиторію імені Василя Стуса в цьому ж корпусі, що знаходилася поруч із деканатом факультету. Так висловлювався речник нової влади вже під час своєї першої зустрічі з викладачами і студентами філологічного факультету у вересні 2014 року, що змінив життя багатьох із нас.

Цікаво було спостерігати за неоднозначною реакцією студентів (маю на увазі теперішніх), які зробили свій вибір на користь України, а не ДНР, за яку так ревно агітував її представник. Ліквідація знаків присутності Василя Стуса в університеті та місті його дитинства й юності – Донецьку – прискорила процес дозрівання тих, хто виїхав і продовжив педагогічну діяльність у новому регіоні. Відбулося розмежування – ідейне, політичне, збройне – колишніх і нинішніх, своїх і чужих, учителів і учнів. Згадаймо злісну реакцію тих, хто (з різних причин) залишився в Донецьку й поливав і продовжує поливати брудом усіх, хто виїхав з окупованої території лише за те, що вони інші, що

вони не з тими, хто залишився. І мимоволі зринають у пам'яті слова Василя Стуса:

А чи твою подобу
збагнуть – бодай в кінці життя?
Чи серцем не жажнуть од ознобу
На цих всебідах? О, коли б знаття...
(«Сховатися од долі –
не судилось»)

Справді, якби можна було передбачити, знати наперед, що доведеться виїздити з рідного міста, залишати все, розпізнавати справжнє обличчя колишніх колег...

Усвідомлення необхідності вибору, відсічі нищенню національних цінностей, манкурству прийшло до колективу університету вже у Вінниці – на батьківщині поета. Цьому сприяло звернення випускника історичного факультету та голови ГО «Донецький інститут інформації» Олексія Мацуки, який нагадав про несплачений борг перед Василем Стусом. Нагадування виявилось своєчасним і змусило колектив ще раз повернутися до питання про надання університету імені його випускника. Цього разу обговорення відбувалося в кожній академічній групі, на всіх кафедрах і факультетах університету.

Підсумкова конференція «Народі мій, до тебе я ще верну...», що проходила у Вінницькій обласній універсальній науковій бібліотеці імені К.А.Тімірязєва, продемонструвала єдність усього колективу викладачів і студентів, підтримку громадськості, адже в ній узяли участь відомі громадські діячі, письменники, вчені: лауреат премії імені Василя Стуса, невтомний популяризатор його творчого доробку Василь Васильович Овсієнко; поет і публіцист Дмитро Степанович Пічкур, який особисто зустрічався з поетом; письменник, один з ініціаторів створення

пам'ятних Дмитрових наук. імені Миколаїв фесорських студентів годившись нецькому ім'я Геро подія ста всього ко ким чино ний вибі і загаль нування Донбасу. Пізна дає мож/ дження і шої істор ня універ в різні і – і зрозум ний Дон но свідок Василь С Голоборс Олекса І повний їнський змінює с ціною ва

Стуса До 80-річчя з дня народження В. Стуса

мимо пам'ятнику поета у Вінниці Василь
Дмитрович Кобець; доктор педагогіч-
них наук, професор Вінницького дер-
жавного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського Ольга
Миколаївна Куцевол. Рішення про-
фесорсько-викладацького складу та
студентства підтримав син поета, по-
годившись із пропозицією надати До-
нецькому національному університету
ім'я Героя України – Василя Стуса. Ця
подія стала своєрідною реабілітацією
всього колективу університету, який та-
ким чином підтвердив свій національ-
ний вибір, орієнтацію на національні
й загальнолюдські цінності, гідне вша-
нування інтелектуального потенціалу
Донбасу.

Пізнання умов формування поета
дає можливість відтворити (без упер-
дження і прикрас) трагічні сторінки на-
шої історії, зрозуміти етапи становлен-
ня університету, його функціонування
в різні періоди історичного розвитку
– і зрозуміти, чому саме російськомов-
ний Донбас дав світу таких національ-
но свідомих українців, як Іван Дзюба,
Василь Стус, Микола Руденко, Василь
Голобородько, Василь Гайворонський,
Олекса Тихий, Іван Світличний. І це не
повний перелік тих, хто творив укра-
їнський Донбас, активно змінював і
змінює обличчя цього краю – нерідко
ціною власного життя.

*Віра Просалова,
доктор філологічних наук,
професор кафедри теорії
та історії української і світо-
вої літератури Донецького
національного університету
імені Василя Стуса*

Літературні джерела:

Лазоренко А. Штрихи до портрета Василя Стуса // Не відлюбив свою тривогу ранню... Василь Стус – поет і людина: Спогади, статті, листи, поезії / Упоряд. О. Орач. – К.: Укр. письменник, 1993. – С. 16.

Стус Д. Василь Стус. Життя як творчість. – К.: Факт, 2004. – С. 44.

Міщенко В. Ночі Донеччини сині... // Василь Стус: Поет і громадянин. Книга спогадів та роздумів / Упоряд. В.Овсієнко. – К.: ТОВ «Видавництво "КЛЮ"», 2013. – С. 290.

Орач О. Вибір // Не відлюбив свою тривогу ранню... Василь Стус – поет і людина: Спогади, статті, листи, поезії / Упоряд. О. Орач. – К.: Укр. письменник, 1993. – С. 44.

Жулинський М.Г. Василь Стус: нове народження в онові духу // Художнє слово Василя Стуса в контексті української та світової літератури. Матеріали V Міжнародної науково-теоретичної конференції. – Донецьк – Вінниця: ДонНУ, 2015. – С. 15-16.

